

nosti (na primer bolgarska ropanja po Trakiji že konec 5. stoletja in dalje). — 23. Na primer Hilboudios, Dobragedzas, Souarounas; glej Niederle 242. — 24. Leta 537 je pripeljal poveljnik Martin iz Valerije Belizarju v Italijo 1600 konjenikov, v veliki meri Slovanov (Prokopij, BG I 27, 1—2), ki so dokumentirani tudi pri oble-

ganju mesta Auximum in v bojih po Lukaniji. Leta 548 je vodil langobardski princ Ildigis 6000 Slovanov v Italijo; prim. Grafenauer (op. 17) 39. — 25. Do leta 537 so v Panoniji preostali Svebi živeli v povezavi z Goti, prim. B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* (1952) 417.

ORGANIZACIJA OBLASTI V OBČINI IZOLA PO LISTINAH IZ LETA 1253 IN 1260

MIROSLAV PAHOR

Izola je v historiografiji istrskih slovenskih mest najmanj raziskana. To je deloma razumljivo, ker je mestni arhiv leta 1903 pogorel. Vendar se je v Trstu in Benetkah pa tudi v Piranu ohranilo nekaj prav zanimivih dokumentov, ki tudi o Izoli marsikaj povedo. Tako je pod kolokacijsko številko 3.E 1/12°, ki obsega 32 pergamentov, ohranjena v Mestnem arhivu v Trstu (Archivio diplomatico) zanimiva listina, ki v marsičem pojasnjuje začetke komunalne ureditve v izolanski občini. 31 dokumentov zadeva zgodovino Pirana, zato je omenjeni zašel mednje najbrž po pomoti. Bodi kakorkoli, vreden je, da si ga ogledamo. V prostem prevodu se glasi:

V imenu gospodovem, amen. V letu od nje-govega rojstva tisočdvestotriinpetdesetem, v enajsti indikciji, na dan prvega maja v palači občine Izola, v generalnem svetu. V prisotnosti Wecela Amaldija, Walterama sina Simonovega in Nikolaja sina Rupredovega, ki je občinski komornik, in drugih, so konzuli Izole Johannes Bonvinus, Walteramus Blasius in Walteramus sin Urša po volji z dovoljenjem velikega in malega sveta postavili in imenovali Venerija Paisane in Menarda Nastasie za svoja zanesljiva poslanca, sindika, advokata in prokuratorja v pravdi, ki teče med gospo opatico samostana gospá Svete Marije v Ogleju in občino Izola pred gospodom Gregorijem iz Montelonga, presvetlim patriarhom svetega oglejskega sedeža in mejnim grofom Istre. Poslanca, sindika, advokata in prokuratorja (imata pravico) v zvezi s sporazumom ali dokončno sodbo ali na sami razpravi predlagati priče, protestirati, se pritožiti v celoti ali v posameznostih, ki bi jih smatrali za primerne v omenjeni zadevi oziroma pravdi. Kar bosta omenjena poslanca, sindika, advokata in prokuratorja omenjenih konzulov napravila, (bosta napravila) po volji velikega in malega sveta, z obljubo, da bosta spoštovala uka-

ze, da ne bosta nasprotovala nobenemu členu, ki bi (njihovemu delu) ugovarjal.

Jaz Abelardus, notar Izole, sem bil temu prisoten in kot že rečeno sem na ukaz omenjenih konzulov to napisal in potrdil.¹

Dokument nam v prvi vrsti pove, da je bila občina Izola podložna samostanu gospá sv. Marije v Ogleju. Dalje nam pove, da je bila v teku pravda med opatico omenjenega samostana in občino. Predvsem pa nam listina pove, da je Izola v tem času občina, ki je imela svoj veliki in mali svet, svoje konzule, notarja in komornika in da je imela ali si je vsaj lastila pravico imenovati prokuratorje, ki so jo zastopali v pravdi. Vse to v kratkem, komaj kakih 200 besed obsega-jočem dokumentu, ki pa pove še mnogo več, kot je videti na prvi pogled.

Da bi bilo stanje, ki ga podaja omenjena listina, bolj razumljivo, je treba poseči za dve stoletji in pol nazaj. Izola je bila majhno mestece na otoku, ki mu je pripadalo na severu ozemlje tja do Gažona, na vzhodu do pobočij zahodnega dela Šavrinov nad dolino Drnice, na jugu pa na eni strani do sredine vasi Čedlje in pobočja Kaštelirja nad Kortami, na drugi strani do rta Ronek in severnega dela Strunjanske doline. To ozemlje vključuje naselja Malija, Cetore, del Čedelj, Korte, Staro vas in Medošje s pripadajočimi zaselki. Ozemlje je majhno, reliefno precej razgibano in zelo primerno za nekatere agrarne kulture, kot so oljarstvo in vinogradništvo. Celotno imenovano ozemlje je na začetku 11. stoletja spadalo pod oglejski patriarhat. Leta 1031 se pojavi darilna listina, s katero je patriarh Popon daroval Izolo z vsem njenim ozemljem in drugimi pritlikljinami samostanu gospá svete Marije v Ogleju (extra muros), da bi izboljšal dohodke tistega samostana.² Kakšna je bila uprava samostana nad mestom v 11. stoletju, po obstoječih dokumentih ni mogoče dognati.

Iz dokumentov 12. stoletja, predvsem iz listine, ki je datirana v leta 1172 ali 1274, pa vidimo, da je imel samostan pravico imenovati gastalda, ki je skrbel za vse njegove interese v mestu in pripadajočem zaledju. Da gastaldi niso bili vedno zvesti svoji prisi, dokazuje spor med samostanom in gastaldom Almerikom iz Milj, ki si je leta 1173 hotel (morda s pomočjo Kopra) prisvojiti samostanske dohodke in druge pravice v Izoli. S sodbo patriarhovega sodišča so bile vse pravice vrnjene samostanu.³

Spor med Almerikom in samostanom dokazuje, da so bile vezi med Izolo in njenim fevdalnim gospodom dokaj rahle in da so obstajali poskusi, da bi si posamezni gastaldi pridobili fevdalno oblast nad mestom. To se je dogajalo tudi zaradi tega, ker je bila Poponova darovnica že stvar daljne preteklosti in v sami Izoli, kjer so počasi nastajali novi politični pogoji, nezaželeni. Toda prav ti novi pogoji in pa spor z Almerikom z Milj so prisilili opatico samostana sv. Marije, da se je obrnila na patriarha Ulricha s prošnjo, da bi darovnico obnovil. Ta je leta 1175 vzel zadevo v pretres in potrdil darovnico iz leta 1031 »z vsemi sodbami, tlako in vsem obdelanim in neobdelanim ozemljem«. Iz dokumenta izvemo, da so Izolani poleg »drugih stvari in obveznosti« plačevali 100 urn vina po urni izolanske mere.⁴

Tudi po tem aktu ni šlo vse gladko. Že leta 1189 se pojavi dokument, s katerim je koprski škof Aldiger podaril izolanske desetine grofu Engelbertu. Ta jih je s škofovim dovoljenjem ponovno podelil samostanu gospi svete Marije v Ogleju, ki je imel »baronalni dominij nad občino«.⁵ Razumljivo je, da je škof Aldiger Engelbertu podelil le tiste izolanske desetine, do katerih je imel pravico. Torej je imel Engelbertov odstop desetini imenovanemu samostanu namen povečati samostanske dohodke. Vendar je pri tem zanimivejše dejstvo, da se v Engelbertovem odstopu prvič imenuje izolanska občina. To pa pomeni, da se je v nekaj več kot stoletju in pol od Poponove darovnice začel v Izoli tisti proces politične, socialne in gospodarske narave, ki je pripeljal do oblikovanja komune. Razloge za to lahko iščemo, kakor v drugih mestih, v oddaljenosti in šibkosti fevdalca, v potrebi po obrambi osebnih in skupnih pravic meščanov, v potrebi po zunanji obrambi in v drugih faktorjih, ki so prisilili prebivalstvo, da se je sestajalo na zborih, sprejemalo določene sklepe in sproti reševalo nastajajoča vprašanja. Tako je verjetno nastal mestni arengo ali zbor meščanov ali morda celo zbor deželanov (vicinorum).

Arengo se je kmalu po svojem nastanku začel boriti proti pravicam oglejskih opatic, predvsem pa proti imenovanju tujega gastalda in za to, da bi bil gastald domačin iz Izole, ki bi bolje poznal razmere v mestu in na podeželju. Tako se je zgodilo, da je leta 1220 občina sama imenovala gastalda v osebi Adelda iz Izole in to za tri leta, kar je bila verjetno običajno službena doba samostanskih gastaldov. Opatica Gislrada imenovanja ni priznala in v sporu, ki je temu sledil, se pojavijo v Ogleju izolanski starešine (seniores). Na razpravi je opatica priznala imenovanega gastalda, vendar pod pogojem, da bodo naslednji gastaldi imenovani v njeni prisotnosti oziroma v prisotnosti njenega odposlanca. Poudarjeno je, da morajo biti prisotni tudi izolanski starešine.⁶

Ni dvoma, da so to dejstva, ki dokazujejo, da se je hotela nastajajoča komuna že na samem začetku rešiti fevdalne odvisnosti, predvsem pa fevdalnih dajatev samostanu ali jih vsaj spraviti pod neposredno kontrolo občine. Imenovanje gastalda iz vrst meščanov je predstavljalo drugi korak k samostojnejšemu življenju. Kaže, da je bil boj veliko hujši, kot bi mogli sklepati po ohranjenih dokumentih. Opatice so se gotovo upirale vsem novostim, ki jih je predlagala in izsiljevala občina. Dejstvo je, da so se Izolani — da bi dosegli svoje pravice — celo (začasno) podvrgli vrhovni politični oblasti Kopra, preko katerega so se hoteli otresti vsaj fevdalnih dajatev. To dokazuje listina z dne 19. oktobra 1225. Tega dne so se pred patriarhovim sodiščem v Ogleju zbrali predstavniki občine Izola, predstavniki mesta Kopra in pa tedanja opatica Merengarda. Sodba, ki je sledila obravnavi, priznava vse fevdalne pravice samostana do Izole. Tako je opatica ponovno dobila pravico do imenovanja gastalda, sodnika, izvedencev za regalije in notarja. V listini ni rečeno, da bi moral biti gastald Izolan. Po starih običajih naj bi bili Izolani le sodnik in izvedenci. Prav tako je opatica dobila pravico do vseh dajatev, ki so bile določene z darovnico iz leta 1031 in potrditvijo leta 1175.

Kot protiutež zavarovanim pravicam se je opatica Merengarda odpovedala pravici do kanoničnega, civilnega in vsakršnega drugega posebnega ali privatnega prava, ki ga je že ali bi ga hotela uvesti. Dalje se je odpovedala zakonom o ženskem spolu, splošnemu privilegiju žensk, privilegiju mladoletnikov, ki jih je potrebovala cerkev in vsem odredbam, ki jih je odposlala v Izolo. Za morebitne medsebojne spore je bilo določeno apelacijsko sodišče. To je prevzelo mesto Koper,

čigar vrhovni politični oblasti se je Izola nekaj prej podvrгла. V sodbi so bile dalje določene pravice opatičnih uradnikov v Izoli, predvsem gastalda. Ta je imel pravico: 1. pobirati mitnine, desetine in vse druge dajatve; 2. skrbeti za vse druge dohodke samostana na izolanskih tleh; 3. skupaj s sodnikom skrbeti za kriminalno sodstvo in 4. skupaj z izvedenci odločati o sporih glede dohodkov samostana.

Ni treba posebej poudarjati, da so bili vsi uradniki podvrženi kontroli gastalda. To dokazuje že sam seznam gastaldovih nalog. Za nastajajočo komunjo je bil to precejšen udarec. Blažilo ga je le dejstvo, da so morali gastaldi soditi v skladu z mestno zakonodajo. V tem trenutku pa ni kazalo drugega kot nadaljnje upiranje takšni sodbi, po potrebi tudi s pomočjo Kopra. Gotovo pa je, da so se v tem boju izoblikovali komunalni oblastni in politični organi, ki so prevzemali pobudo za osamosvojitve mesta tako od opatice kakor od Kopra. Tak organ je bil — kot rečeno — že od vsega začetka zbor meščanov — *arengo*. Jasno je, da je moral med dvema zasedanjema arenga nekdo skrbeti za koristi prebivalstva. Temu namenu so gotovo služili voljeni »seniores«, ki trenutno niso imeli določnejšega imena, ali jim ga opatice niso hotele priznati. Vsekakor pa je gotovo, da so se komunalne oblasti počasi uveljavljale, ker bi v nasprotnem primeru ne bilo toliko govora o pravih proti samostanu zaradi gospodarskih in političnih pravic le-tega nad mestom.

Takšno je bilo politično stanje v Izoli, ko se je pojavila listina 1. maja 1253. Ni treba mnogo pozornosti, da ugotovimo njeno površnost. Ker gre v bistvu le za imenovanje poslancev, je površnost deloma razumljiva. Kljub temu je zelo važna. V skopih besedah razkriva značilno oblastno-upravno podobo primorskega mesta sredi 13. stoletja. Dokument namreč imenuje generalni svet, veliki in mali svet, konzule, občinskega komornika, notarja, voljene poslance oz. prokuratorje in mestnega glasnika, torej več kot dovolj, da si ustvarimo jasno podobo mestne oblasti.

Iz analize dokumenta nam postane najprej jasno, da ni imenovan *arengo*. Vendar to ne pomeni, da ga ni bilo. Analogija z drugimi mesti, predvsem z bližnjim Piranom, dokazuje, da so bili *konzuli* voljeni v arengu. Torej, če so v listini omenjeni konzuli, pomeni da je bil v mestu prisoten tudi najvažnejši politični organ. Od arenga voljeni konzuli so sestavljali nekakšno vlado, bili so torej izvršni oblastni organ zбора meščanov in

v tem času že tudi velikega sveta. Med njihove naloge je sodilo tudi iskanje podestata, ki so ga predložili arengu v izvolitev. Druga njihova naloga je bila v tem, da so od odhajajočega podestata prevzeli oblast. Od odhoda enega podestata do prihoda drugega, so imeli konzuli vso izvršno oblast. Ker pa Izola do leta 1260 verjetno ni imela podestata, smemo sklepati, da so vladali po šest mesecev »in pleno«, tj. da so predstavljali vlado z vsemi pravicami in dolžnostmi.

V drugi vrsti je treba imenovati *veliki svet*. Kdaj je nastal, nam po obstoječih dokumentih ni mogoče soditi. Po tem, da je v listini zelo kategorično opredeljen, bi lahko sklepali, da je imel tedaj vsaj kakšnih 20 let življenja in dela, da je torej nastal vsaj na začetku tridesetih let 13. stoletja. Veliki svet je nastal kot oblastni organ. Ker se arengo ni mogel sestajati pogosto in v polnem številu, je ustvaril voljeno telo, ki naj bi skrbelo za vse najvažnejše zadeve občine. Tako so v njegovo kompetenco spadale vojne napovedi in mirovne pogodbe, celotna zakonodaja, občinske dajatve in volitev javnih uradnikov (trenutno brez konzulov). Sem spadajo tudi vsi odnosi do sosednjih občin in do ostale tujine, torej vse zunanje zadeve vključno z zunanjo trgovino. Gotovo je torej, da je bilo to telo poleg arenga najvažnejše in da že v dejstvu, da je v listini arengo popolnoma prezrt, lahko vidimo bodoči razvoj v smeri popolnega prevzema oblasti in dednosti članstva. Količino članov je imel veliki svet v tem času, ni mogoče dognati. Morda jih je bilo okoli 80. Volili so jih med najuglednejšimi in najpremožnejšimi meščani.

Mali svet je bil prav tako voljen v arengu. Imel je maksimalno 20 članov, če so mu pripadali tudi konzuli in tedaj obstoječi javni uradniki. To pomeni, da je bilo število svetnikov malega sveta dokaj manjše. Po analogiji s Piranom smemo sklepati, da jih je bilo 12. Malemu svetu je arengo poveril vse notranje zadeve, predvsem vprašanje oskrbe mesta s hrano in drugimi potrebščinami, vprašanje trgovine in obrti, verjetno tudi vprašanje solin in kmečkega prebivalstva. Od notranjih zadev so jim bile odvzete zakonodaja, dajatve in najbrž tudi ladjedelništvo in mornarica.

V našem primeru imenuje listina še *generalni svet*. Vprašati se moramo, ali je notar uporabil dva termina za eno in isto telo (veliki svet), ali je moč iz celotnega konteksta izluščiti za generalni svet drugačen pomen. Ker se arengo v ohranjenih izolanskih listinah ne imenuje nikjer, bi bilo povsem

možno na primer, da se je v Izoli imenoval drugače kot v drugih mestih. V poštevi bi prišel termin generalni svet. Toda že kraj sestanka zanika takšno možnost. Če bi namreč šlo za arengo, bi se gotovo sestal na kakšnem zaprtem trgu ali v cerkvi, kakor je bilo v navadi v vseh drugih mestih. Računati je namreč treba, da je bil član arenga vsak svoboden odrasel moški, z drugimi besedami vsaj vsak peti prebivalec mesta. Če je imelo mesto okoli 1000 prebivalcev, bi štel arengo 200 ljudi. Verjetno pa je bilo prebivalcev nekoliko več. Torej zamenjava terminov ne pride v poštev.

Po drugi strani listina locira zbor generalnega sveta v občinsko palačo. Ta pa v tistih časih ni mogla biti tako prostorna, da bi se v njej sestal celoten arengo. Torej gre za neko telo, ki je bilo po številu takšno, da se je lahko sestalo v dvorani. Po analogiji bi morali reči, da je to veliki svet. To bi potrjeval tudi način sklicanja. Zbor, o katerem je govor je namreč sklical mestni glasnik. Če bi šlo za zbor arenga, bi bilo gotovo rečeno, da je bil sklican »sonu campane«, torej z zvonjenjem občinskega zvona. Kvečjemu bi v primeru nujnosti dodali »et voce precognis«. Ker tega ni in ker je zbor sklical mestni glasnik, imamo drugi razlog za zanikanje enačbe generalni svet — arengo, a tudi razlog za trditev, da ne gre enačiti velikega sveta z generalnim svetom.

Da bi rešili vprašanje termina »generalni svet«, se moramo opreti na konkretni zbor 1. maja 1253. Zbor je imel namen »postaviti in imenovati« poslance oz. prokuratorje, ki naj bi zastopali Izolo v pravdi proti samostanu gospá svete Marije v Ogleju. Iz prejšnjih dokumentov vemo, da je tekla pravda zaradi volitve oziroma imenovanja gastalda, za izolanske dajatve samostnu in za celoten sklop odnosov med podložnikom (Izolo) in fevdalcem (samostanom). Šlo je torej za zunanje zadeve, ki naj bi jih reševal veliki svet in za notranje zadeve, ki so bile v pristojnosti malega sveta. Imenovani poslanci so morali torej pred sodiščem zastopati Izolo v vseh zadevah tako zunanje, kakor notranje politične narave. Zaradi tega sta se oba sveta sestala na skupni seji v generalnem svetu, ki so mu gotovo pripadali tudi konzuli kot poseben organ arenga. Generalni svet je torej skupna seja vseh treh oblastnih teles, ki so nastala kot organi arenga.

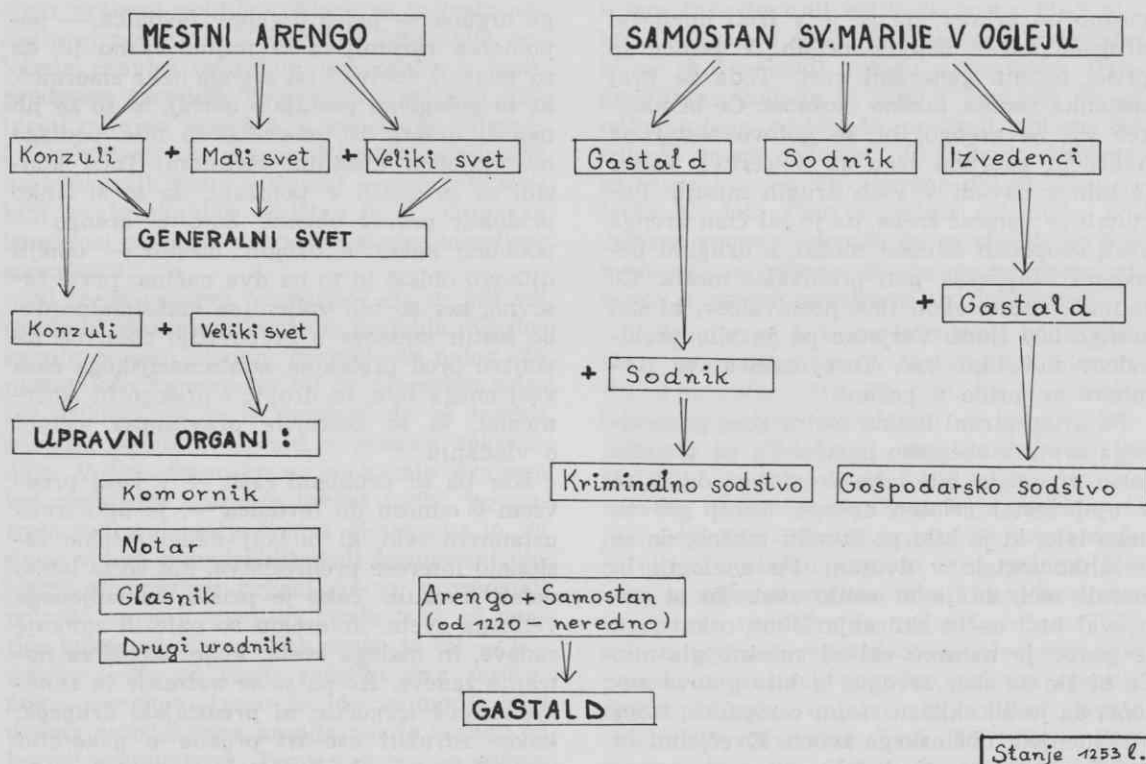
To pa ni vse. Konzuli so nastali kot izvršno telo arenga. V obdobju, ko je mesto pripadalo fevdalcu in ko je bil ta daleč od svoje posesti, ko je imelo mesto tudi lastne tekoče probleme, je bila ustanovitev takšne-

ga organa — poleg organov fevdalca — popolnoma razumljiva in nujna. Jasno je, da so konzuli dobivali od arenga neke smernice, ki so polagoma postajale običaj, in so se jih morali držati. Te smernice so bile podlaga nastajajočim mestnim statutom. Toda konzuli so se znašli v položaju, da so si lahko pridobili preveč oblasti. Zato je arengo — podobno kakor v drugih mestih — omejil njihovo oblast in to na dva načina: prvič časovno, ker so bili voljeni za maksimalno dobo šestih mesecev s prepovedjo ponovne izvolitve pred pretekom kontumacijskega časa vsaj enega leta, in drugič s prisego in smernicami, ki so postajale pravzaprav zakoni o vladanju.

Ker pa so problemi rasli — v Izoli predvsem v odnosu do fevdalca —, je bilo treba ustanoviti telo, ki bi bolj demokratično zastopalo interese prebivalstva, kot so to lahko delali konzuli. Tako je prišlo do voljenega velikega sveta, kateremu so naložili zunanje zadeve, in malega sveta, ki je skrbel za notranje zadeve. *Ko pa so se notranje in zunanje zadeve izenačile, ni preostajalo drugega, kakor združiti vse tri organe v generalni svet.* Tako je v Izoli nastala svojevrstna oblastna shema, ki bi jo mogli označiti kot shemo dvojne oblasti tj. nastajajoče komunalne in izumirajoče fevdalne oblasti (glej shemo za leto 1253).

Pri tem se jasno vidi naslednje: Nastajajoči komunalni oblastni organi so do leta 1220 strogo ločeni od fevdalnih. Prav tako je od komunalne oblasti ločena sodna oblast, ki ostaja v rokah fevdalca; ta ima edini pravico imenovati sodnika in izvedence ter diktirati zakone. Poskus spraviti gastalda pod kontrolo komunalne oblasti, ki ga beležimo leta 1220 in se je verjetno ponavljal do leta 1260, je obenem tudi poskus, da bi preko gastalda meščana, ki je poznal vse razmere v mestu, vplivali ne samo na politična in gospodarska vprašanja, temveč tudi na celotno sodstvo — gospodarsko in kriminalno. Preko tega so hoteli gotovo vplivati tudi na celotno zakonodajo. Prav tako je jasno, da se komunalna oblast počasi, a vztrajno širi in razrašča, medtem ko ostaja fevdalna oblast v okostenelih oblikah, ki jih je dobila že v 11. stoletju. Pogled na dogodke dokazuje tudi, da je nastajajoča komunalna oblast dinamična. V kratkem času se konsolidira in je na najboljši poti, da prevzame v mestu celotno politično, gospodarsko in pravno pobudo, torej na najboljši poti, da mesto osvobodi od fevdalca.

Posledica spora, ki ga omenja listina 1. maja 1253, je bil sporazum med občino in opa-

tico, ki se je po vsej verjetnosti pozival na listino iz leta 1220, po katerem naj bi gastalde imenovala občina, vendar v prisotnosti opatice ali njenega odposlanca. Kakor je bilo v takšnih primerih običajno, je opatica zahtevala le, da izvoljeni ali imenovani gastald priseže, da bo zvesto služil koristim samostana po dotedanjih običajih izolanske gastaldije. Kako so ta sporazum spoštovali do leta 1260, ohranjeni viri ne povedo. Verjetno pa je, da opatica ni imela prigovorov. Vendar se je občina leta 1260 odločila za poslednji korak v svoji politični emancipaciji. V tem letu se v Izoli omenja prvi padestat. Vemo, da se je imenoval Johannes in da je spremljal v Oglej izvoljenega gastalda Johannesona Bonvina.

Kmalu po prihodu podestata se je sestal veliki svet (morda tudi generalni svet, kjer so konzuli izročili podestatu oblast), ki je med drugim sklepal tudi o volitvi novega gastalda. Izvoljen je bil Johannes Bonvinus, eden od konzulov, ki so leta 1253 imenovali poslance v pravdi proti samostanu, torej popolni pristaš občinske politike. Takoj po izvolitvi je občina sporočila opatici Iltigundi v Oglej ime novega gastalda in prosila za njegovo potrditev. Že ime izvoljenega je moralo biti za opatico težak udarec. Zato je odgovorila sicer vljudno vendar odločno, da je voljna potrditi novega gastalda, če bo ta imeno-

van v njeni prisotnosti ali v prisotnosti njenega odposlanca, kakor predvideva sporazum med njo in samostanom na eni in občino na drugi strani in če se bo omenjeni Johannes Bonvino pogodil z njo o prevzemu gastaldije. To nedvoumno izhaja iz listine 16. januarja 1260. Opatičin odgovor je vsekakor pomenil kršenje sporazuma iz leta 1253. Novega gastalda pa si je hotela ogledati od blizu. To je Izolane nekoliko presenetilo, a so se takoj odločili nadaljevati svojo igro. Oblastna shema iz leta 1253 dokazuje, da so se že otresli vrhovnega varuštva mesta Koper. Na osnovi razsodbe leta 1225 pa bi se morali apelacijsko pritožiti prav na Koper. Odločili so se drugače. Ker jim je bila opatica manj nevarna kot Koper, ki si je prizadeval uvesti svojo hegemonijo nad vso severno Istro, so poslali izvoljenega gastalda, in to v družbi z novim podestatom, naravnost v Oglej.

16. januarja 1260 ju je opatica sprejela v prisotnosti oglejskega dekana Askvina, sholastnika Viljema ter treh odličnih oglejskih meščanov. Med prisotne priče je opatica zrnila tudi podestata Johannesona. Tu je Johannes Bonvino povedal, da sta ga podestatin občina Izola izvolila za novega gastalda izolanske gastaldije in da prosi za opatičino potrditev, kakor je bila seznanjena s pismom občine. Iltigunda je v odgovoru ponovila, da

bi ga ona in njen samostan rade volje potrdila, če bi bil izvoljen v skladu s sporazumom in če bi se on (že prej) dogovoril z njo v prevzemu gastaldije. Nato je spet spregovoril Bonvino. Rekel je, da bi se v skladu z izvolitvijo po podestatu in občini rad pogodil z opatico za naslednja tri leta, kajti podestat in občina sta naredila tak statut, da gastaldi ne smejo ostati v tem uradu več kot tri leta. Ker mu bo pa gastaldija v naslednjih treh letih le malo nesla, ji ponuja enkratni prispevek 10 urn vina izolanske mere. Kot se vidi, je bivši konzul govoril precej ironično, kar opatici ni moglo biti preveč všeč. Da bi pa ironija dosegla svoj višek, je Bonvino zatrdil, da je v primeru, če bo prevzel gastaldijo, potreben pomoči in da bo zato izkazoval opatici »večjo čast«. Te besede so dosegle namen, ki ga je občina hotela doseči. Ogorčena opatica se je umaknila, da bi se posvetovala s svojimi »modrimi«. Ko se je vrnila, je v ostrem tonu dejala, da sta se podestat in občina vtikala v njeno jurisdikcijo v mestu Izoli in prelomila sporazum med samostanom in občino. Zato pod pretnjo 100 mark kazni prepoveduje podestatu in občini, da bi se še nadalje vmešavala v njeno gastaldijo in njene pravice. Pod pretnjo enake kazni je Johannesu Bonvinu prepovedala sprejeti omenjeni urad in se vmešati v njene pravice. Listina je bila napisana v samostanu sv. Marije po notarju Ulrichu (Wolricus).⁹

Zanimivo je, da se je opatica pogovarjala izključno z izvoljenim gastaldom Bonvinom in da se ni niti enkrat naravnost obrnila na prisotnega izolanskega podestata Johannesesa, ki ga je odrinila med priče in je smel prisostvovati pogovoru kot le tak. S tem je nedvoumno pokazala, da ne priznava nove izolanske komunalne stvarnosti. Vendar so vse njene besede namenjene občini in ne gastaldu. Dvakrat je poudarila, da je občina prekršila sporazum, v to pa je kot krivca vmešala tudi podestata. Prav tako je poudarila kršenje svoje jurisdikcije po občini in podestatu in vmešavanje v svoje pravice. Vprašanje nastane, ali je mogla biti njena reakcija bistveno drugačna. Po ironičnem govoru Johannesesa Bonvina bi lahko pristala na njegovo imenovanje, vendar bi ugled samostana preveč trpel. Po drugi strani je skoraj gotovo, da bi pristala na vsako imenovanje, razen na imenovanje tistih ljudi, ki so jo prisilili v sporazum, po katerem so bile njene pravice omejene. Potemtakem lahko sklepamo, da je izolanski veliki svet dobro vedel, kakšna bo reakcija opatice, če bo izvoljen bivši konzul. Prav tako lahko sklepamo, da

so v Izoli pripravili Bonvina prav na tak govor in mu svetovali, naj govori ironično, torej da so mu dali nalogo doseči zavrnitev potrditve novega gastalda. Tako je naloga uspela. S tem so Izolani obšli apelacijsko sodišče in dosegli tisto, kar so želeli. Ker opatica ni imela več pravice imenovati gastalda samostojno, se je znašla v Izoli brez pravic. Če pa bi v nasprotju s sporazumom, ki so ga v Izoli kršili, gastalda le imenovala, bi ga občina ne sprejela. Uspeh bi bil torej enak. Poudariti je treba, da je Bonvino verjetno ostal na položaju gastalda brez privolitve opatice, kajti kasnejši dokumenti dokazujejo, da je občina plačevala določeni del dajatev tudi samostanu. Vendar je z zavrnitvijo potrditve Bonvina opatica izgubila pravico do imenovanja tega uradnika v Izoli. To pa je hotela občina doseči.

Listina vsebuje dokaze, da Izolani niso kršili sporazuma samo v vprašanju gastalda. Opatica je namreč očitala občini, da se je vmešala v njene jurisdikcije in njene pravice. To pa pomeni, da so se Izolani polastili nekaj več kot samo gastaldovega urada. Po listini iz leta 1225 se je opatica Merengarda odrekla tudi pravici do kanoničnega, civilnega in vsakega drugega posebnega in privatnega sodstva.¹⁰ Ni ji sicer bila odvzeta pravica do imenovanja sodnikov in izvedencev, vendar so morali ti soditi v skladu z željami občine in nastajajočega komunalnega in obstoječega običajnega prava. Res je, da so v kasnejših dokumentih dani vsi elementi, po katerih lahko sklepamo, da so nekateri sporazumi vrnilo samostanu pravico do sodstva, vendar je očitke iz leta 1260 o kršitvi sporazuma toliko jasen in oster, da je sklep, po katerem naj bi veliki svet po prihodu podestata Johannesesa izvolil tudi sodnika in izvedence, nujen in povsem opravičljiv. Ironičen in samozavesten nastop Bonvina ter izredna ostrost opatičinega odgovora nam dasta vedeti, da je bil novo izvoljeni gastald dobro zavarovan in popolnoma gotov svoje stvari, čeprav je bil podestat namenoma odrinjen med priče. Gotovo je imel Bonvino za seboj celotno mestno prebivalstvo in celotno mestno zakonodajo in sodstvo. In to ga je najbolj zaščitilo. Veliki svet se je tu gotovo poslužil ustaljene moči arenga in vseh mestnih organov, da je zaščitil delegacijo.

Tega si je moral biti Bonvino popolnoma v svesti. Karkoli bi se mu zgodilo v samostanu, se je moglo zelo negativno odraziti na preostale koristi opatice. Oster nastop opatice je bil torej v sami Izoli obsojen na popoln neuspeh.

Potemtakem se shema mestne oblasti v Izoli leta 1260 precej spremeni. Gotovo je, da je arengo še vedno najvažnejše oblastno telo čeprav nastopa zelo poredko in ga veliki svet že poskuša izriniti. Vendar so člani velikega sveta in ostalih teles še vedno voljeni. Volitev sodnika (kakšno desetletje kasneje so bili štirje) in izvedencev pa že prihaja na veliki svet, ki se počasi, a vztrajno organizira v odločilno politično telo, ki prevzema tudi del notranjih nalog, predvsem kar se tiče gospodarstva in odnosov do kmečkega prebivalstva.

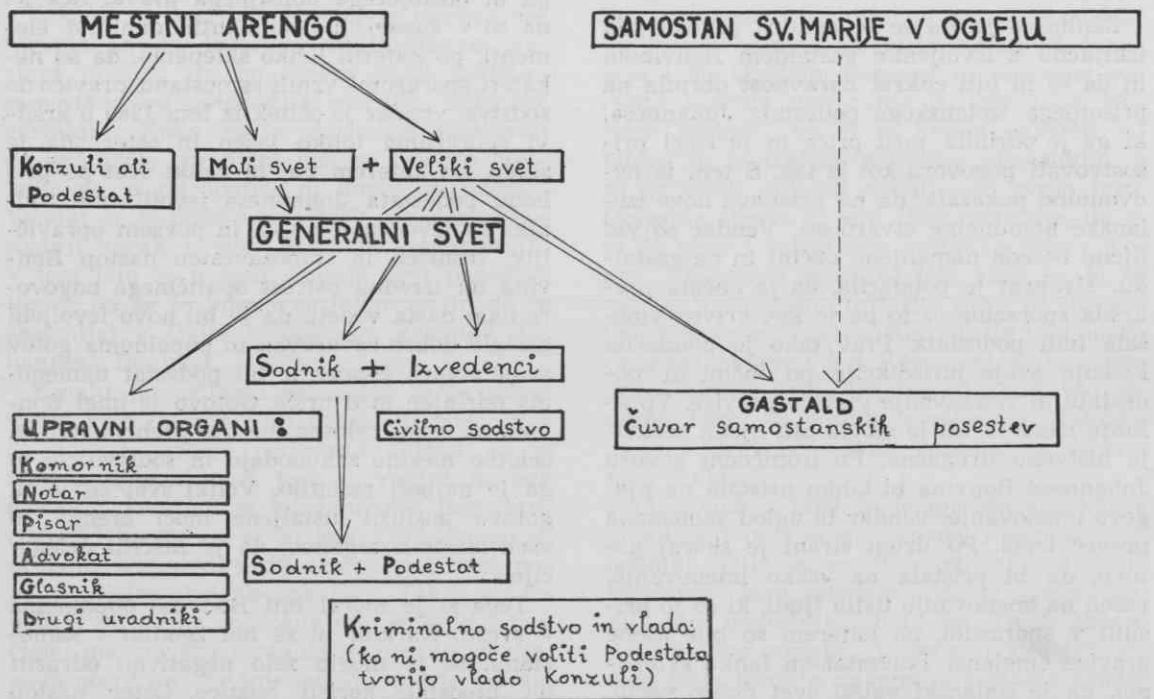
Shema mestnih oblastnih organov v letu 1260 (glej spodaj).

Pri tem je razumljivo, da je opatica morala končno popustiti in da je od občine izvoljene gastalde tolerirala, vendar le kot čuvarje samostanskih posestev in izterjevalce dajatev, ki so ji šle po starih listinah oziroma novejših sporazumih. Tako je gastald izgubil vso politično oblast v mestu.

Konzuli so postajali vedno pogostejše le začasna izvršna oblast, medtem ko se je vloga sodnika spremenila tako, da je sestavljal s podestatom enoletno vlado in kriminalno sodišče. Skupaj z izvedenci je sodnik sestavljal civilno sodišče. Jasno je, da se bo vse to s kodifikacijo statutov spremenilo, kajti odpadli bodo izvedenci, uvedeni štirje sodniki, ki bodo resnična vlada komune, in novi up-

ravni organi. Z beneško zasedbo bodo zginili konzuli, ker se bo osrednja vlada obvezala pošiljati podestate. Samostan gospa svete Marije v Ogleju ne bo več posegel v občinsko politično življenje, čeprav se bodo vlekle pravde za desetine in druge dajatve vse do začetka 16 stoletja.¹¹

Generalni svet se sicer ne omenja, vendar ni dvoma, da so tudi kasneje skupno sejo velikega in malega sveta imenovali generalni svet. Ker so bili konzuli le začasni organ, temu telesu niso več pripadali. Nadomestili so jih sodniki, ki so s podestatom sestavljali vlado in sodni zbor. Dokumenta 1. maja 1253 in 16. januarja 1260 nesporno dokazujeta, da se je Izola uspela rešiti fevdalne jurisdikcije, a tudi fevdalne odvisnosti od samostana sv. Marije v Ogleju in da se je osnovala v neodvisno komuno. Gastaldu so sprva omejili oblast in pristojnosti, nato so uspeli sicer neredno voliti meščana Izole, ki je bolj gledal na koristi občine kot pa samostana. Končno so se morale opatice sprijazniti z dejstvom, da je bila njihova vloga pri imenovanju gastalda — gola prisotnost, če je občina sploh to upoštevala. Tako se je nehalo obdobje delitve oblasti med nastajajoče komunalne in okostenele fevdalne organe. Dvojnost oblasti je v Izoli prenehala, ko so v Piranu šele omejevali pravice oglejskih gastaldov v občini. Res je bila opatica sv. Marije v Ogleju šib-

kejši nasprotnik, kot je bil patriarh sam (proti temu se je moral bojevati Piran), vendar je bil Piran tako po številu prebivalstva kakor po gospodarskem potencialu veliko močnejši od Izole, ki je morala vzdržati tudi pritisk obeh sosednjih občin. Zato je bil njen uspeh za tisto dobo še toliko pomembnejši.

OPOMBE

1. Mestni arhiv v Trstu. Fasc. 3. E 1/12° in Codice diplomatico istriano pod letom 1253. Kand-

lerjev zapis ima precej napak. — 2. CDL. Listina iz leta 1031 in AeM III. str. 357. — 3. CDI. Listina 1273—1274. — 4. CDI. pod letom 1175. — 5. CDI pod letom 1189. — 6. CDI pod letom 1220. — 7. CDI. Listina 19. oktobra 1225 — 8. CDI. Listina 16. januarja 1260 omenja poleg drugega tudi doseženi sporazum in pa podestata Johannesa. — 9. CDI. Listina 16. januarja 1260. — 10. Kakor v op. 7. — 11. AeM zv. IV. 1888. L. Morteani: Isola e i suoi statuti. In AeM. zv. V. 1889. L. Morteani kot dodatek k istemu delu na str. 198 in nasl. Dokumenti 1346, 1382, 1384, 1394, 1401 in 1511.

SKLADI KRANJSKEGA DEŽELNEGA PREMOŽENJA

JELKA MELIK

V članku Kranjske deželne finance 1861 — 1918 (Kronika 1973, št. 3) sem govorila za čas od obnove ustavnega življenja pa do začetka prve svetovne vojne o premoženju kranjske dežele, o deželnih dohodkih in izdatkih, o deželnih prikladah na davke, o samostojnih deželnih nakladah, državnih prispevkih in podporah, o posojilih in delitvi deželnega premoženja na fonde ali sklade (takrat imenovane zaklade).

Skladov je bilo veliko; podrobneje sem opisala le glavnega, tako imenovani deželni sklad; ostale pa sem večinoma samo naštel. Na tem mestu bi želela prikazati nekaj pomembnejših skladov: sklade dobrodelnih zavodov, sklad prisilne delavnice, gledališki sklad, muzejski sklad in sklad kmetijske šole na Slapu in Grmu.

ZAKLADI DOBRODELNIH ZAVODOV

Zakladi dobrodelnih zavodov so bili: bolnišnični, norišnični, porodnišnični in najdenišnični. Izdatki posameznih skladov so bili zelo različni. Najvišje je imel bolnišnični sklad: med izdatki so bili najvišji za režijo, plače zdravnikom in drugim uslužbenecem. Stroški norišničnega zaklada so bili nekaj manjši. Največji del med njimi so predstavljali stroški oskrbovanja, manjšega paplače in podobno. Zelo majhne izdatke sta imela porodnišnični in najdenišnični sklad. Pri prvem so bili daleč na prvem mestu stroški režije, pri drugem pa izdatki za oskrbovanje v tujih najdenišnicah. Dohodki vseh skladov so v primerjavi s stroški bili zelo majhni, največ od povračil oskrbovalnih stroškov. Proračuni za vsakih deset let nam kažejo naslednjo sliko:

Bolnišnični sklad

	1874	1884	1894	1904	1914
Izdatki	50257 gld	62767 gld	328959 gld	307518 K	499656 K
Dohodki	50410 gld	9748 gld	36655 gld	131384 K	237609 K

Norišnični sklad

	1874	1884	1894	1904	1914
Izdatki	13406 gld	41694 gld	71700 gld	204539 K	177910 K
Dohodki	1942 gld	7374 gld	11355 gld	33491 K	31989 K

Najdenišnični sklad

	1874	1884	1894	1904
Izdatki	32393 gld	8017 gld	3748 gld	11943 K
Dohodki	3805 gld	358 gld	348 gld	662 K

Porodnišnični sklad

	1874	1884	1894	1904
Izdatki	5330 gld	4858 gld	5819 gld	26719 K
Dohodki	300 gld	805 gld	831 gld	3061 K